

UTVIKLINGSPSYKOLOGI

1: INTRODUKSJON

HISTORISK PERSPEKTIV

Phillip Ariès studerte kunst og utgivelser, og kom frem til at barn ikke hadde noen spesiell status før 1600, og at de ble behandlet som miniatyr-voksne. Dette funnet har blitt kritisert, en mener nå at barndommen ble anerkjent som en atskilt fase.

I middelalderen hadde mange synet om medfødt synd, at menneskene var grunnleggende onde, og at barn ble født syndige. John Lock lanserte synet om tabula rasa, som innebærer at vi blir født som en blank tavle, og erverver karakteristikk gjennom erfaring. Jean-Jacques Rousseau trodde på en indre godhet, at barn ble født gode, og burde få utvikle seg naturlig.

Idag ser vi på barndommen som en unik og hendelsesfylt periode som er svært forskjellig fra, og legger et viktig grunnlag for resten av livet.

UNGDOMMEN

G. Stanley Hall hadde et "storm and stress" syn på ungdomstiden, og mente at den var en turbulent tid fylt med konflikter og humørsvingninger. Undersøkelser har senere forkastet denne myten, og funnet at de fleste ungdommer går gjennom ungdommen med en sunn integrering av identiteten. Ungdomstiden har et biologisk fundament, men sosio-historiske grunner førte til utviklingen av begrepet ungdom.

KARAKTERISTIKKER VED LIVSLØPS-PERSPEKTIVET

Den tradisjonelle tilnærmingen vektlegger ekstreme endringer fra barndom til voksne, og liten eller ingen endring i gammel alder. Livsløpsperspektivet vektlegger at endringer skjer også i voksen alder.

Vi sier at livsløps-perspektivet har syv karakteristikk:

- **Livslangt** - Ikke noe alderstrinn dominerer utviklingen
- **Multi-dimensjonal** - Utviklingen består av biologiske, kognitive og sosioemosjonelle dimensjoner
- **Multi-retning** - Noen faktorer kan øke med alderen mens andre synker
- **Plastisk** (fleksibel) - Utviklingen kan ta ulike retninger
- **Underlagt historien** - Utviklingen er påvirket av historiske betingelser i samfunnet
- **Tverrfaglig** - Psykologer, sosiologer, antropologer, nevroforskere og medisinerer
- **Kontekstuell** - Individet både påvirkes av og påvirker sine kontekster, som inkluderer personens biologiske utrustning, fysiske omgivelser, og sosiale, historiske og kulturelle sammenhenger. Konteksten kan ses på som et resultat av (1) normative aldersrelaterte endringer (biologiske), (2) normative påvirkninger avhengige av historien (generasjoner) og (3) ikke-normative livshendelser (katastrofe).

AKTUELLE TEMA

Helse og livskvalitet - Livsstilen og psykologiske tilstander i fremming av helse og livskvalitet.

Oppdragelse og utdanning - Stadig flere en-foreldre familier, og familier der begge foreldre jobber. Foreldre må ofte ta seg av både barn og egne foreldre. Utdanningssystemet.

Sosiokulturelle kontekster - Etniske minoritetsgrupper, ligger ofte nederst i det økonomiske og sosiale sjiktet. Det er ikke bare etnisk spredning innen en kultur, men også forskjeller innen en etnisk gruppe.

Sosial-politisk

Kontekst: Omgivelsene der utviklingen foregår, og som er påvirket av historiske, økonomiske, sosiale og kulturelle faktorer.

Kultur: Atferdsmønsteret, tro, tanker og alle andre resultater av en bestemt gruppe mennesker som overføres fra generasjon til generasjon.

UTVIKLINGENS NATUR

Vi utvikler oss delvis som alle andre, delvis som noen andre, og delvis som ingen andre.

Utvikling: Kompliserte forandringsmønstre som produkt av flere prosesser:

- biologiske - Endringer i fysisk utseende. Fysikk, gener, hormoner, hjernen
- kognitive - Endringer i individets tanker, språk, intelligens -> info.bearbeiding og info.kapasitet
- sosioemosjonelle - Endringer i individets forhold til andre, endringer i følelser og endringer i personlighet

Det er snakk om irreversible endringer i atferd og opplevelse knyttet til bestemte perioder i individets liv (Bower).

SYN PÅ ALDER

Bernice Neugarten mener at vi er i ferd med å bli et alder-irrelevant samfunn. Hun mener at bestemt tema og spørsmål ikke er knyttet til noen bestemt aldersgruppe, men kan komme og gå gjennom hele livsløpet.

Istedenfor den vanlige betydningen av alder, kronologisk alder, kan vi snakke om biologisk alder (defineres ut fra biologisk helse-tilstand - forventet gjenværende levetid), psykologisk alder (ut fra individets evne til å tilpasse seg, sammenlignet med andre på samme kronologiske alder. De som klarer å tilpasse seg effektivt gjennom læring, mestring, kontroll av emosjoner og å være motivert) og sosial alder (referert til sosiale roller og forventninger knyttet til personens alder).

PROBLEMSTILLINGER

Arv (modning) vs miljø (erfaringer)

Kontinuitet (gradvis og kumulativ) vs diskontinuitet (atskilte stadier)

Stabilitet (beholder vår personlighet) vs forandring (senere erfaringer bestemmer)

OVERSIKT OVER ULIKE TEORIER OM UTVIKLING

PSYKOANALYTISKE TEORIER

Utviklingen er hovedsakelig ubevisst og farget av følelser. Atferd er bare et overflate-trekk. Tidlige erfaringer med foreldre viktig.

KOGNITIVE TEORIER

Vekt på bevisste tanker og følelser

a: Piaget

b: Informasjonsprosesseringsperspektiv

ATFERDS- OG SOSIALE LÆRINGSTEORIER

Utvikling er observerbar atferd, lært gjennom erfaringer med miljøet

Skinner

sosial kognitiv teori

ETOLOGISKE TEORIER

Atferd er påvirket av biologi, knyttet til evolusjon, og karakteriseres av kritiske/sensitive perioder.

Conrad Lorenz - pregning

Hinde

ØKOLOGISKE (KONTEKSTUELLE) TEORIER

Bronfenbrenner -> stor vekt på miljø

BRONFENBRENNERS ØKOLOGISKE TEORI

Mikrosystem er settingen som individet lever i (familie, venner, lærere). Individet er ikke passiv mottager, men påvirker selv settingen.

Mesosystem er forhold mellom mikrosystem, eller forbindelser mellom kontekster.

Eksosystem er en sosial omgivelse som gir individet erfaringer, men individet har ikke noen aktiv rolle (massemedia, venner av familien, naboer, kommune-styret, regjering).

Makrosystem er kulturen som individet lever i.

Kronosystem involverer mønsteret av hendelser i miljøet og overganger gjennom livsløpet (barns reaksjon på skilsmisse) og sosio-kulturelle omstendigheter (kvinneres karrierer før og nå).

PSYKOANALYSENS SYN PÅ UTVIKLING

I psykoanalysen mener en at utviklingen skjer hovedsakelig ubevisst, bortenfor oppmerksomheten, og er sterkt påvirket av følelser. Mener at atferden bare er overflate-karakteristikker, og at vi må analysere deres symbolske mening for å forstå utviklingen. Legger vekt på at tidlig samhandling med foreldre er svært viktig for utvikling.

Freuds teori er viktig for personlighetsteori, men Eriksons teori er viktig for utviklingspsykologi.

FREUD

Freud bygget sin teori på sitt arbeid med mentale pasienter. Mente at personligheten har tre instanser. **Id** er den delen hvor instinktene ligger, som er reservoaret for all psykisk energi. Id er fullstendig ubevisst og har ingen kontakt med virkeligheten. **Ego** tar seg av kravene fra virkeligheten og foretar rasjonelle avgjørelser. **Superego** er den moralske delen av personligheten som vurderer om noe er godt eller ondt (samvittigheten).

Ego sier: "Jeg bør være forsiktig med sex pga konsekvensene". Id sier: "Jeg vil tilfredsstilles. Jeg vil ha sex. Nå." Superego sier: "Det er galt av meg å ha sex og å ønske å ha sex".

Freud mente at det meste av personligheten vår er utenfor vår bevissthet. **Forsvars mekanismer** er ubevisste metoder som ego bruker for å forvrengte virkeligheten for å beskytte personen for angst. **Angst** er et produkt av konflikter mellom krav fra personlighets-strukturene. **Fortrengning** er den sterkeste og mest gjennomtrengende forsvarsmekanismen. Den skyver uakseptable id impulser ut av oppmerksomheten, og tilbake til det ubevisste.

Freud var overbevist om at problemene skyldtes seksuelt ladede opplevelser tidlig i livet, som ofte involverte foreldrene. Han mente at utviklingen kan deles opp i fem **psykoseksuelle stadier**, som kjennetegnes ved å

være motivert av en særegen lyst-tilfredstillelse. For hvert trinn opplever vi nytelse i en del av kroppen mer enn andre. Den **erogene sone** er den delen av kroppen som er sterk nytelse-givende på et visst punkt i utviklingen. Den voksne personligheten bestemmes av hvordan konflikter mellom tidlige former for nytelse og krav fra virkeligheten løses. Om konfliktene ikke løses, kan dette føre til fiksering på et stadie.

I det **orale stadiet** (0-18 mnd) er nytelsen sentrert rundt munnen, og tygging, biting og suging reduserer spenningen. Freud mente at vi her skapte en tilknytning til den som gir oss mat, men dette har senere blitt tilbakevist. I det **anale stadiet** (1,5-3 år) er nytelsen knyttet til anus, og dens funksjoner. I det **falliske stadiet** er nytelsen knyttet til genitalene, og selvmanipulering. I dette stadiet vil ødipus komplekset fremtre, som er barnets intense trang til å erstatte den av foreldrene av samme kjønn, og nyte godt av kjærligheten fra den andre forelderen. Barnet innser at det kan bli straffet av samme-kjønn forelderen for disse tankene, og løser konflikten ved å isteden identifisere seg med denne, og prøve å være lik.

Om konflikten ikke løses, kan individet bli fiksert på dette stadiet. I **latens stadiet** (6 år - pubertet) undertrykker barnet seksualiteten, og utvikler sosiale og intellektuelle evner. Energien omformes til emosjonelt sikre områder. I det **genitale stadiet** kom en seksuell oppvekning. Kilden til den seksuelle nytelsen kom nå fra utenfor familien. Uløste konflikter med foreldre kommer nå opp igjen.

Freud mente at de første fem årene var viktigst for personlighetsutviklingen, og at personligheten så var stabil.

ERIKSON

Erik Erikson mente at vi utviklet oss i **psykososiale stadier** (snarere enn psykoseksuelle). Den psykodynamikken det er snakk om her legger vekt på sosiale heller enn seksuelle krefter som motivator. Legger vekt på at det er endring gjennom hele livet (ikke bare de første 5 år). Mente at utviklingen kunne deles opp i 8 stadier gjennom livet, at den er diskontinuerlig. Hvert stadie har en unik utviklings-oppgave - en krise som må løses. Krisen er ingen katastrofe, men en utfordring/oppgave, eller et vendepunkt som gir et potensiale for utvikling. Jo mer suksess individet har i å løse krisen, jo sunnere er dets utvikling. NB: Det er snakk om kriser, ikke kritiske faser.

Stadiene er:

1. 1. år: **Tillit vs mistillit**. Fysisk velvære og minimalt med frykt er nødvendig for å etablere tillit, som vil føre til en livslang forventning om at verden er god. Det er her tilknytningen skapes. Tilsvarende Freuds orale fase. Mens Freud snakker om en asosial egosentrert tilfredstillelse, snakker Erikson om en sosial, utadvendt tillits-søking. Mens Freud legger vekt på isolerte, enkeltstående traumatiske opplevelsers innvirkning på den videre personlighetsutviklingen, legger Erikson vekt på en generell følelse av tillit eller frykt. Traume/generell omsorg spørsmålet er sentralt idag.
2. 2. år: **Selvstendighet (autonomi) vs skam og tvil**. Barn på denne alderen søker uavhengighet. Mental og motorisk utvikling -> stolthet i det de klarer selv. Om dette straffes av omverdenen, vil barnet føle skam. Denne fasen er viktig for senere utviklingen av identiteten. For mye selvstendighet kan skremme. Tilsvarende Freuds anale fase.

3. 3-5. år: **Initiativ og ansvar vs skyld**. Opplever ansvarlighet ovenfor eiendeler og atferd, dette fører til initiativ eller skyld. Hvordan barnets initiativ møtes av foreldrene er avgjørende. Denne fasen er viktig for personens syn på seg selv som ansvarlig. Identifiserer seg med foreldrene. Samvittigheten utvikles. Tilsvare Freuds falliske fase.
4. 6 år - puberteten: **Produktivitet (flittighet) vs underlegenhet**. Interesse for hvordan ting lages og henger sammen. Mestring av kunnskaper og ferdigheter er sentralt. Tilsvare Freuds latente fase.
5. 10-20 år: **Identitet vs identitetsforvirrelse**. Finner ut hvem man er og hvor man skal. Det er her en kløft mellom barndommens trygghet og det voksne livs autonomi; et psykologisk moratorium. Det er nå identiteten utvikles. En sunn takling fører til en ny opplevelse av selvet, som er forfriskende og akseptabelt, en dårlig takling fører til identitetsforvirring, som leder til tilbaketrekkelse eller at en mister sin identitet i mengden. Kritikere mener at identitetsutviklingen er en livslang prosess, og at en fleksibel identitet kan være minst like sunn som en fastlåst identitet. Tilsvare overgangen til Freud genitale fase.
6. 20 år og 30 årene: **Fortrolighet vs isolasjon**. Kritik: For kvinner kommer intimitet først, og så identitet.
7. 40 og 50 årene: **Produktivitet vs stagnasjon**.
8. 60 årene →: **Tilfredstillelse vs fortvilelse**.

Om en ikke løser en konflikt på en tilfredsstillende måte, dras konflikten med, og kan skape problemer senere. Om en krise ikke løses positivt vil personen få psykologiske problemer, og dårligere takle senere kriser effektivt. Men en krise kan løses på et senere trinn, men dette er vanskeligere.

Det finnes en optimal løsning på krisene. I den sunne løsningen er alltid den positive (den første) siden dominerende. Men Erikson trodde ikke at den beste løsningen alltid er fullstendig positiv. Noen ganger er påvirkning fra den negative siden uunngåelig, og det er for eksempel ikke bra å alltid stole på alle.

Bygger på en analyse av Eriksons teori. Kom frem til at det i Eriksons teori finnes fire ulike stadier identitetsoppfatningen kan befinne seg i. Stadiene klassifiseres etter i hvilken grad personen har **tilegnet** seg (eller forpliktet seg til) en identitet eller om han/hun er i en **krise** (eller opptatt av utforskning). Stadiene er ikke knyttet til noen bestemt alder.

1. Det første stadiet er **identity diffusion**, hvor personen ikke opplever noen spenning mellom roller (krise) eller har tilegnet seg noen bestemt identitet. Har ikke bestemt seg, og bryr seg ikke. *Ikke krise, ikke tilegnet.*
2. I **identity foreclosure** har personen tilegnet seg en identitet, men har ikke opplevd noen krise. Skjer ofte når en tar en rolle som blir overrakt en gjennom påvirkning utenfra, uten å ta noen aktiv stilling til den, eller å ha foretatt noen utforskning av alternativeidentiteter. *Tilegnet, ikke krise.*
3. Ved **identity moratorium** er personen midt oppe i en krise, men noen klar tilegnelsen er ikke tilstede. *Krise, ikke tilegnet.*
4. **Identity achievement** er når personen har gått gjennom en krise, og har foretatt en tilegnelse. *Har hatt krise, tilegnet.*

Mange identitets-forskere mener at et vanlig mønster for utviklingen av positive identiteter er MAMA-mønsteret, altså en vekslning fra 3 - 4 - 3 -4. Denne prosessen kan endre seg flere ganger gjennom livet, ettersom miljøet rundt en endrer seg.

Familie-påvirkninger på identiteten: Demokratiske foreldre (oppfordrer ungdommen til å delta i familieavgjørelser) får ungdommer med *identity achievement*. Eneveldende foreldre (kontrollerer ungdommens atferd, uten å la ham uttrykke meninger) får ungdommer med *identity foreclosure*. Tillatende foreldre (liten veiledning, lar dem ta egne avgjørelser) får ungdommer med *identity diffusion*. Studie utført av Enright og andre.

En har funnet at en familie atmosfære som fremmer **individualitet** (evnen til å uttrykke sin mening, og å uttrykke hvordan en skiller seg fra de andre) og **samhold** (sensitivitet og respekt for andres syn, og åpenhet til andres syn) er viktig for ungdommens identitetsutvikling.

Kjønnspåvirkninger: Erikson mente at arbeidsdelingen mellom kjønnene var reflektert i hva som er viktig for menn og kvinners identitet. Menns håp var rettet mot karriere og ideologi, mens kvinners var rettet mot å gifte seg og få barn. Disse påstandene ble bekreftet i forsøk på 60 og 70 tallet, men ikke i nyere forsøk.

Noen mener at for kvinner kommer intimitet før identitet, og ikke omvendt (som hos Erikson). Dette stemmer overens med oppfatningen om at forhold og emosjonelle bånd er mer viktige for kvinner, mens selvstendighet og å nå mål er viktig for menn.

Settes opp mot informasjons-bearbeidingsperspektiv og Vygotsky

Sentrale spørsmål:

- *Generell utvikling:*
 - *arv vs miljø*
 - *kontinuitet*
 - *stabilitet vs endring*
- *Kognitive utvikling:*
 - *trinnvis eller gradvis*
 - *aktiv eller passiv*
 - *kommer språk forut for tenkning eller omvendt*
 - *pedagogiske konsekvenser, oppdragelse, moral*
- *Utviklingen: Hva skjer, hvilke mekanismer ligger bak*

Den sveitsiske psykologen Jean Piaget studerte kognitiv utvikling, og la vekt på at barn aktivt skaper sin kognitive verden. Så den kognitive utviklingen som en analog til den biologiske utviklingen. Vi deler den samme biologi, derfor utvikler vi oss også på samme måte kognitivt. Barn er ikke passive mottagere av informasjon. De tilpasser sin tenkning til å ta inn nye ideer for å bedre forståelsen. En aktiv konstruksjon av verden, konstruerer en kognitiv verden som gradvis stemmer overens med den virkelige (nærmer seg gradvis realiteten). Fokus på prosess, ikke produkt.

Det er to prosesser som ligger bak vår konstruksjon av verden: At vi organiserer våre opplevelser og at vi tilpasser vår tenkning til å inkludere nye ideer. Organiseringen går ut på å skille det viktige fra det uviktige, trekke linjer mellom ulike fenomener. Byggesteinene i kunnskapen er **skjema**, den grunnleggende enheten av kognitive ferdigheter (en organisert mengde kunnskap basert på erfaring, som endres hver gang den brukes). Organiserte tidligere erfaringer som brukes til å forstå fremtidige erfaringer. Skjema utvikles ved ekvilibrering, gjennom assimilasjon og akkommodasjon. Skjema og ekvilibrerings-trangen er medfødt.

Tilpasningen skjer på to måter: **Assimilasjon** er når individet tillegger ny informasjon til eksisterende kunnskap. Tar inn ny informasjon om objekter ved å prøve å sette det inn i ulike kunnskapsformer, og å finne en form hvor det passer. Slik påvirker tidligere erfaring hvordan en møter ny informasjon. **Akkommodasjon** er når individet justerer sin kunnskap for å ta inn ny informasjon (barnet tilpasser seg ny kunnskap). Når en forsøker å bruke kjente kunnskaper på ny informasjon, og ser at den ikke passer, og endrer kunnskapen for å passe til informasjonen.

En nyfødt har det å suge som kunnskap (skjema), og bruker dette på all ny informasjon (objekter) han møter (assimilasjon). Etter noen måneder lærer barnet at noen objekter kan suges på, mens andre ikke (akkommodasjon). Et 7-år gammelt barn som skal bruke en hammer for første gang, har en del kunnskap om hvordan den skal brukes (hammer- skjemaet), og tilpasser sin atferd etter den kunnskapen hun har

(assimilasjon). Etter noen forsøk lærer hun at hun må endre måten å gjøre det på, hun endrer sin måte å se verden på (akkommodasjon).

	Assimilasjon	Akkommodasjon
Aktiv konstruksjon av verden	Tilpasning	Organisering
	Utvelge og kombinere erfaring	

Tilpasning (assimilasjon og akkommodasjon) forutsetter omgang med omgivelsene, det gjør ikke organisering. Dette er medfødte mekanismer, men de virker gjennom en interaksjon med verden → både arv og miljø.

Ekvilibrering - søker samsvar mellom eksisterende kunnskap (skjema) og den ytre verden (ligner på en perseptuell syklus).

Veksler mellom:

Ekvilibrum	Disekvilibrum
fører til	fører til
Assimilering	Akkommodasjon

PIAGETS STADIER

Piaget mente at vi går gjennom fire **stadier** i vår måte å se verden på. Disse er knyttet til alder, og består av en særegen måte å tenke på. Stadiene er kvalitative, og ikke kvantitative forbedringer. Det hjelper ikke å ha mer kunnskap, det er snakk om en ulik måte å forstå verden.

Overgangen mellom stadiene skyldes det biologiske presset (ekvilibrum) til å tilpasse seg omgivelsene og å organisere tanke-strukturer.

Det er to betingelser som må oppfylles for at vi skal kunne si at utviklingen er oppdelt i stadier:

- **Konsistens** - tankemessige ferdigheter må være tilstede på samme trinn
- **Kvalitet** - de kognitive ferdigheter på et trinn må være av en annen type enn de på et annet trinn (ikke bare tilstede i en annen mengde)

SENSORISK MOTORISK STADIE: FRA FØDSEL TIL 2 ÅR

Fra enkle reflekser til koordinering av sansing og handling. Nyfødte skaper en forståelse av verden ved å koordinere sine sanse-opplevelser med sine fysiske motoriske handlinger (derav navnet). Begynner med refleksive mønster, ender med komplekse sensoriske motoriske mønster og primitive symboler. Er ikke-symbolisk gjennom det meste av stadiet. **Objekt permanens** utvikles. Det innebærer å forstå at objekter og hendelser fortsetter å eksistere selv når de ikke kan sanses. Lærer å skille seg selv fra verden. Ifølge Piaget var barnet uten objekt permanens ved fødselen.

Ender med utviklingen av symbol-bruk og at skjema internaliseres.

Piaget mente at dette stadiet var oppdelt i seks understadier.

1. Det første er **enkle reflekser** (første måned) hvor en ser enkle former for koordinering og handling gjennom refleksiv atferd. Utvikler en evne til å foreta handlinger som ligner reflekser i fravær av det stimulus som igangsetter refleksen.
2. I **første vaner og primær sirkulære reaksjoner** (1 - 4 mnd) lærer barnet å koordinere opplevelse og skjema. En vaner er et skjema basert på en enkel refleks, men som har blitt fullstendig atskilt fra det vekkekende stimuli (suging). En primær sirkulær reaksjon er et skjema basert på barnets forsøk på å gjenskape en hendelse som opprinnelig skjedde ved en tilfeldighet.
3. **Sekundær sirkulære reaksjoner** (4 - 8 mnd) - blir mer objekt orientert og fokusert på omverdenen, har sensorisk motoriske interesser utenfor seg selv. Imiterer andres enkle handlinger. Imitasjonene er begrenset til handlinger som barnet allerede er i stand til å gjøre. Mangler en intensjonell, målrettethet.
4. **Koordinering av sekundære reaksjoner** (8 - 12 mnd) - kombinerer tidligere lærte skjema på en koordinert måte. Mer utadvendt enn før. Skiller mål fra middel for å gjennomføre små handlinger.
5. **Tertiær sirkulære reaksjoner, nyhet og nysgjerrighet** (12 - 18 mnd) - blir interessert i de ulike sider ved objekter, og alle de ulike ting barnet kan gjøre med objekter. Tertiære sirkulære reaksjoner er skjema hvor barnet hensiktsfullt utforsker nye muligheter ved objekter. Startpunktet for menneskelig nysgjerrighet og interesse for nyhet.
6. **Internalisering av skjema** (18 - 24 mnd) - skifter fra et rent sensorisk motorisk plan til et symbolsk plan, utvikler evnen til å bruke primitive symboler. Symboler gjør barnet i stand til å tenke på konkrete hendelser uten å foreta handlinger eller oppleve situasjoner. Gjør barnet i stand til å manipulere og forandre hendelser på enkle måter.

PREOPERASJONELT STADIE: FRA 2 ÅR TIL 7 ÅR

Begynner å representere verden med ord, bilder og tegninger. Disse mentale representasjonene viser at en kan tenke symbolsk. Evnen til symbolsk tenkning går forbi enkel kobling av sansning til handling. Stadiet markerer en overgang fra primitive til mer kompliserte symboler.

Mangler evnen til å utføre operasjoner. Tanken er på dette stadiet dårlig organisert og inneholder logiske feil. I det preoperasjonelle starter evnen til å kunne rekonstruere på tanke- nivået det som er etablert på handlingsnivået.

Egosentrisme er fremtredende i den preoperasjonelle tankegangen. En er ute av stand til å skille mellom eget og andres perspektiv. Forstår bare eget perspektiv. Tre-fjells-oppgaven

Animisme troen på at døde objekt har "levende" egenskaper, og kan handle. Klarer ikke å skille mellom når en skal bruke menneskelig og når en skal bruke ikke-menneskelig perspektiv.

Sentrering - fokuserer oppmerksomheten på en karakteristik på bekostning av alle andre. Dette fører til at barna ikke har **konservering** - en tro på at objekters og situasjoners egenskaper er permanente, til tross for ytre endringer. Væske-konserverings-testen sier om barnet er i preoperasjonelt eller konkret operasjonelt stadie. Erverver konservering på slutten av stadiet.

Symbolisk funksjons-understadie (2 - 4 år) - barnet erverver en evne til å mentalt representere objekter som ikke er tilstede.

Intuitiv-tanke-understadie (4 - 7 år) - begynner å bruke enkel primitiv resonnering, og ønsker å vite svare på alle sorter spørsmål. Intuitivt fordi barna virker sikre på kunnskapen sin, men ikke hvordan de har ervervet dem.

KONKRET OPERASJONELT STADIE: FRA 7 TIL 11 ÅR

Operasjoner er internaliserte mentale utførelser som en gjøre mentalt hva en tidligere gjorde fysisk. Organiserte, og følger logikkens regler. Kan utføre operasjoner, men bare om de utføres på konkrete (fysiske) objekter/situasjoner -> slutten på intuitiv tenkning. Konkrete operasjoner er evnen til å utføre reversible mentale handlinger på ekte konkrete objekter.

Lar barnet koordinere flere egenskaper heller enn å fokusere på en av dem → slutt på sentrering.

Logisk resonnering erstatter intuitiv tenkning, men bare om resonneringen kan knyttes til spesifikke og konkrete eksempler. Kan klassifisere objekter inn i ulike kategorier.

Pedagogiske konsekvenser (prematuro læring).

FORMELT OPERASJONELT STADIE: FRA 11 TIL 15 ÅR

Abstrakt, ideelt og logisk. Går forbi faktiske og konkrete erfaringer, og er i stand til å tenke i mer abstrakte og spesifikke termer. Kan utføre operasjoner uavhengig av omverdenen. Logikken foregår abstrakt.

Danner seg bilder om hvordan ting ideelt sett skulle vært, og kan sammenligne dette med faktiske forhold. Tenker fremover på hvordan ting kan bli / bør bli.

Er mer systematiske i problemløsning, og utvikler hypoteser om hvorfor ting skjer som de skjer, og kan teste disse hypotesene på en deduktiv måte.

Tenker i proposisjoner (forhold mellom ting) og i analogier

OVERGANGER MELLOM STADIER

1. stadie: Har ikke mentale representasjoner (i begynnelsen)

2. stadie: Har mentale representasjoner

3. stadie: Operasjoner, men kun konkrete

4. stadie: Abstrakte operasjoner.

1 → 2: Får evnen til å representere verden mentalt (gjennom språk), men kan ikke gjøre noe med den (operasjoner). Derfor intuitiv tenkning. Får objekt-permanens.

2 → 3: Får konkrete operasjoner, klassifisering og logikk. Mister Sentrering, egosentrisme og animisme.

3 → 4: Får formelle operasjoner, abstrakt, ideelt og logisk (hypoteser), proposisjoner og analogier.

PIAGETS BIDRAG

Har gitt oss en rekke gode begreper: Objekt permanens, konservering, ekvilibrering av skjema, assimilering og akkommodasjon. Så barn som aktive, konstruktive tenkere som skaper sin egen utvikling. Dyktige observasjoner av barn.

KRITIKK MOT PIAGETS TEORI

Trinn: Det er ikke konsistens i trinnene. Det er ikke kvalitative forskjeller i tanken på ulike stadier.

Vurdering av barns kompetanse: Noen kognitive evner oppstår tidligere enn Piaget trodde. Piaget mente at barnet hadde en lang, utstrakt periode hvor de ikke kunne tenke, de har ikke begreper og ideer. Senere forskning har vist at barn kan begynne å tenke tidligere enn Piaget trodde, ved fødsel eller like etter. Moderne teoretikere mener at barns perseptuelle evner er godt utviklet tidlig i utviklingen, de ser objekter som faste, enhetlige, solide og atskilt fra bakgrunnen allerede ved fødsel, eller like etter.

Stadier: Piaget så stadiene som enhetlige tanke-strukturer, og de ulike aspekter ved stadiet skulle komme omtrent samtidig (konsistens). Men barn lærer ikke å konservere samtidig som de lærer å kryss-klassifisere. Få tror idag på den faste stadie-oppdeling som Piaget fremmet. Neo-piagetere har utarbeidet Piagets teori, og tror at barns kognitive utvikling på mange måter er mer spesifikk. De legger vekt på en regulær, modnings-basert økning i barnas informasjons-bearbeidings kapasitet.

Trening til å resonnere på et høyere nivå: Dette mente Piaget var umulig (med mindre barnet allerede var i overgangen til det neste stadiet). Viser at utvikling er basert på erfaring.

Kultur og utdanning: Påvirker barns utvikling mer enn Piaget mente. Skaffer konserverings-evner ut fra hvor mye trening kulturen gir. I mange u-land er formell operasjonell tenkning uvanlig, selv blant voksne.

Metode: Uvitenskapelig - forsøkspersoner kan ikke generaliseres, oppgavens relevans (barn klarer oppgaven om de er motivert, forstår, og gjøres oppmerksom på visse aspekter ved den). Små endringer i prosedyre gir store utslag.

Informasjons-bearbeidings perspektivet beskriver ikke utviklingen som oppdelt i stadier, men legger vekt på hvordan utviklingen skjer gjennom måten barnet kontinuerlig utvikler sin evne til å bearbeide informasjon om verden gjennom kvantitativ økning av oppmerksomhet, hukommelse og tenkning.

VYGOTSKY: SPRÅK FORUT FOR TENKNING?

Vygotsky la vekt på en dialektikk, et samspill mellom verden og individet (ZPD), om mellom det sosiale systemet og språket. Mente at kognitive strukturer er bygd opp av forhold mellom mentale funksjoner, og spesielt viktig er forholdet mellom språk og tanke. Språk og tanke utvikler seg uavhengig, men vil forenes.

Mente at språket (som alle andre mentale funksjoner) har ytre og sosial opprinnelse, og la vekt på språkets store betydning for tenkning. Språket kommer forut for tenkningen, og er en forutsetning for kognitiv utvikling. Barn må kommunisere utvendig, og bruke språk i en lang periode før en overgang til indre tale finner sted. Overgangen skjer mellom 3 og 7 år.

Vygotsky mente at språk er sosialt basert, mens Piaget mente at språk er egosentrisk og usosialt (kollektiv monolog vs self-guiding speech).

ZONE OF PROXIMAL DEVELOPMENT (ZPD)

Kognisjon og språk utvikler seg ikke i et sosialt vakuum. ZPD betegner oppgaver som er for vanskelige for barnet å mestre alene, men som det kan mestre med rådgivning og assistanse fra voksne eller mer evnede barn. Den nedre grense er oppgaver som barn klarer alene, den øvre grense er de vanskeligste oppgavene barnet klarer med hjelp av andre. Fokuserer på sosiale påvirkninger og instruksjoners rolle for kognitiv utvikling.

ZPD er et mål for læringspotensiale. Læring er mellommenneskelig, en dynamisk, sosial hendelse. Ikke noe barnet har, men noe det deler med en instruktør. Praktisk læring starter i toppen av sonen, for så å gå nedover.

Mens Vygotsky mente at samvær med "eldre tenkere" var viktig for kognitiv utvikling, mente Piaget at samvær med likealdrende, som "tenkte likt" var viktig, omgang med eldre kunne føre til prematuro læring.

PIAGET OG VYGOTSKYS SYN PÅ PEDAGOGIKK

Begge legger vekt på aktivitet (Piaget til objekter, Vygotsky til andre og eldre)

Prosess viktigere enn produkt

Individuelle forskjeller

Piaget: Selvinitiert oppdagelse

Vygotsky: Guidet oppdagelse (sosial guiding fra eldre, innen ZPD, v.h.a språk)

Vygotskys vekt på kulturen og samfunnets rolle for kognitiv utvikling står i kontrast til Piagets syn på barnet som en ensom forsker.

MORALUTVIKLING

Moral innbefatter regler og konvensjoner om hva folk burde gjøre i sine interaksjoner med andre. Vi ser på tre ulike sider ved moralen: Moralsk resonnering eller tenkning, moralsk atferd, og moralske følelser.

PIAGETS SYN PÅ UTVIKLINGEN AV MORALSK RESONNERING

Piaget mente at barn tenker på to distinkt ulike måter om moral.

Heteronom moral (4-7 år): Rettferdighet og lover ses på som uforanderlige egenskaper ved verden, utenfor menneskelig kontroll pga intuitiv tanke. Vurderer handlinger ut fra deres konsekvenser, ikke intensjon (verre å knuse 10 kopper ved et uhell enn en med vilje). Tror på øyeblikkelig rettferdighet, at om en regel blir brutt vil straffen komme øyeblikkelig, å bryte loven er direkte knyttet til straffen.

Autonom moral (10 år og opp): Er klar over at lover og regler er skapt av mennesker, og når en vurderer en handling bør en ta både konsekvenser og intensjonene i betraktning. Intensjoner viktigere enn konsekvenser. Vet at regler er bekvemmelige, sosialt-aksepterte konvensjoner, som kan endres etter konsensus. Vet at straff ersosialt-formidlet og avhengig av nærvær av en relevant person (og selv ikke da er den uunngåelig).

Piaget mente at utvikling av moral resonnering er en følge av sosial forståelse, og denne sosiale forståelsen oppstår i et gjensidig gi-og-ta forhold mellom jevnbyrdige parter (og ikke i det makt-pregede forholdet mellom foreldre og barn).

Også Kohlbergs teori bygger på moralsk resonnering.

MORALSK ATFERD

Studiet av moralsk atferd har blitt preget av **sosial lærings teori**, og begrepene om forsterkning, straff og imitasjon.

Moralsk atferd er sterkt avhengig av situasjonen. Få er moralske eller umoralsk i alle situasjoner. Kun svak generalisering til andre situasjoner.

Evnen til å motstå fristelse er nært knyttet til utviklingen av selvregulering. Kognitive faktorer er viktige for utviklingen av selvkontroll. Avhengig av tålmodighet og evnen til utsettelse av behovstilfredstillelse. En teknikk er å kognitivt omforme objektet ("Jeg skal ikke se på klovnene"). En er da fremdeles bevisst behovet, men transformerer det. Kan trenes opp.

MORALSKE FØLELSER

Freud mente at superego (den moralske delen av personligheten) ble utviklet når barnet løser ødipus-konflikten ved å identifisere seg med den av foreldrene av samme kjønn. Dette gjøres for å redusere angst, unngå straff og beholde parental kjærlighet. Fiendtligheten som før ble rettet mot far/mor, blir nå rettet innover, som en selvstraffende ubevisst skyld-følelse. Angst for straff erstattes med angst for skyld-følelse. Virker motiverende.

Empati er å reagere på andres følelser med en emosjonell respons som tilsvarer den andres følelser. Vikarierende introspeksjon. Har både emosjonelle og kognitive sider. Det kognitive er i form av å kunne finne frem til andres følelses-tilstand. Perspektiv-tagning forutsetter en viss kognitiv modenhet.

En mener at både positive følelser (som empati) og negative følelser (som skyld, sinne, skam) bidrar til moralutviklingen. Når disse erfares, influerer de barnet til å handle i samsvar med standarden for godt og ondt. Disse følelsene skaper et grunnlag for å få moralske verdier, men de er ikke nok i seg selv (ingen substans), de moralske følelsene er også knyttet til de kognitive og sosiale aspektene av barnets utvikling.

Piaget og Freud var uenig i hvorvidt samvær med foreldre fremmer utviklingen av moral.

KOHLBERGS TEORI OM MORALUTVIKLING

Kohlberg la vekt på at moralutviklingen er basert på **morale resonnering** og utfolder seg i **stadier**. Teorien bygger på 20 års bruk av et unikt intervju, der han presenterer personer for 11 ulike dilemma, der det mest kjente er Heinz'-dilemma.

Mente at utviklingen hadde tre grader, hvert med to stadier. Disse opptrer i en viss rekkefølge, og er knyttet til alder. Sentralt er hvorvidt verdier har blitt **internalisert**, eller tatt til seg, som innebærer et skift fra at atferden er kontrollert utenfra til at den er kontrollert innenfra.

Pre-konvensjonell resonnering (før 9 år): Ingen internalisering av moralske verdier, moral resonnering kontrolleres utenfra gjennom belønning og straff.

1. Straff og lydighets orientert - basert på straff, adlyder fordi foreldrene sier det
2. Individualisme og hensikt - basert på belønning og egen interesse, adlyder når de vil og når det tjener dem

Konvensjonell resonnering (tidlig ungdom): En middels internalisering: individet følger visse standarder (indre), men de er en refleksjon av andres standarder (ytre).

3. Mellommenneskelige normer - tillit, omtanke og lojalitet er grunnlaget for moral resonnering. Har overtatt foreldrenes standarder.
4. Sosialt system moralitet - moralske bedømminger baseres på forståelse av sosial orden, lov, rettferdighet og plikt.

Post-konvensjonell resonnering (tidlig voksen/voksen): Moralen er fullstendig internalisert, og ikke basert på andres standarder. Ser at det finnes alternative moral-syn, utforsker dem, og bestemmer seg for et.

5. Fellesskaps retter vs individuelle retter - forstår at verdier og lover er relative og at standarder kan variere. Forstår at noen verdier er viktigere enn loven.
6. Universelle etiske prinsipper - har en moralsk standard basert på menneskerettigheter. Samvittighetsfull.

KRITIKK AV KOHLBERG

Forholdet mellom **moralsk tanke og moralsk handling**: For mye fokus på tanke og ikke på atferd. Politikere og tyver vet hva som er rett, men kan handle galt. Kontakt og kommunikasjon er viktig for moralutvikling, ikke individets egen resonnering.

Kultur og moralutvikling: Kohlbergs teori var kulturelt *biased*. Tar ikke høyde for andre kulturers tanker om kollektiv lykke, at alt levende er hellig, og synet på individet i forhold til samfunnet. Slike verdier når ikke det høyeste grad, fordi de ikke legger vekt på individets rettigheter og abstrakte rettferdighetsprinsipper. Moral resonnering formes mer av kulturens tanker og verdier enn det Kohlberg trodde.

Kohlberg undervurderte **familie prosessens** påvirkning på moralutvikling: Kohlberg så på familien som uviktig, fordi barn-voksen forholdet var makt-orientert, og det var gi-og-ta forholdet mellom likeverdige som var viktig for moralutvikling. Mange utviklings-psykologer mener nå at moralutvikling påvirkes positivt av en induktiv disiplin.

Kohlbergs teori viser et "rettferdighetsperspektiv" på moralen, og et **omtanke perspektiv** viser ikke igjen. Viser ikke forhold til og omtanke for andre. Menn har ofte et rettferdighets- syn, mens kvinner ofte har et omtankeperspektiv.

ALTRUISME

Altruisme er et ønske om å hjelpe noen uavhengig av egen fortjeneste. Gjensidighet og bytte er sentralt for altruisme. Gjensidighet (gjør mot andre det du vil at de skal gjøre mot deg) er sentralt i de fleste religioner og kulturer. Tillit er viktig for altruismen, en føler seg skyldig om en ikke handler gjensidig, og blir sint om andre ikke gjør det. Empatiske følelser er det som har størst sjanse for å føre til altruisme.

William Damon beskrev utviklingen av altruisme hos barn. I de første tre årene handler barn av uempatiske grunner. Rundt fire-års-alderen skaper en kombinasjon av empatisk oppmerksomhet og foreldres oppfordring et press til å dele. Barnet utvikler en indre tro på at det å dele er en obligatorisk del av et sosialt forhold, det er et spørsmål om rett og galt. Men frem til skolealder handler barnet gjensidig ut fra en pragmatisk tankegang (oppnå mål), og ikke ut fra moralsk plikt. Senere utvikler barnet mer objektive tanker om rettferdighet. I begynnelsen bygger disse på *likhet*, at alle behandles likt, men senere inkluderer de også rettferdighet ut fra *innsats og behov*.

SPRÅKUTVIKLING

Språk er et system av symboler vi bruker til å kommunisere med hverandre. Vi har en evne til å generere en uendelig mengde meningsfulle setninger ut fra en endelig mengde ord og regler.

Fonemer er enkle lyder som er med i språket. Hvert språk har ulike lyder. Morfemer er de minste meningsfulle enhetene i et språk. Syntaks er måten ord kombineres til å lage akseptable setninger. Semantikk er betydningen av ord og setninger. Pragmatikk er den passende bruken av språk i kontekst.

BIOLOGISK PÅVIRKNING

Barn over hele verden når de språklige milestenene omtrent samtidig, og i samme rekkefølge.

BIOLOGISK EVOLUSJON

Chomsky mente at den biologiske evolusjonen har formet menneskene til lingvistiske skapninger. Språket er en relativt ny ervervelse.

BIOLOGISK PREWIREING

Chomsky mente at menneskene var "forhåndsprogrammert" til å lære språk på et spesielt tidspunkt og på en spesiell måte. Mente at alle var født med en språk-ervervelse-mekanisme (LAD), som gjør barnet istnd til å søke de ulike språk-kategoriene, og betydningen av ordene.

HAR DYRENE SPRÅK?

Mange dyr har kompliserte og oppfinnsomme måter å kommunisere på. Er dette språk i en menneskelig betydning? En har lært aper å bruke tegnspråk, og de kan sette sammen tegn på nye og meningsfulle måter. Kan aper forstå meningen med symboler (at en ting står for en annen) og kan de lære syntaks?

ER DET EN KRITISK PERIODE FOR Å LÆRE SPRÅK?

En kritisk periode er en periode med lærings-klarhet, utenom denne perioden er læring vanskelig eller umulig. Lenneberg mente at språk er en modningsprosess, og at det er en kritisk periode mellom 18 måneder og puberteten. Barn som blir forlatt, misbrukt, og ikke utsettes for språk i flere år, lærer sjeldent å snakke normalt. Dette støtter kritisk periode hypotesen. De har imidlertid også emosjonelle traumer og mulige nevrologiske feil, som kan forklare. Voksne kan være like gode eller bedre enn barn til å lære et annet språk om de er tilsvarende motivert og bruker like mye tid på det.

BEHAVIORISTISKE OG MILJØMESSIGE PÅVIRKNINGER

Behavioristene ser språk som en atferd, en rekke av responser (Skinner) eller imitasjon (Bandura). Men vi kan skape nye setninger. Brown fant ingen beviser for at forsterkning var ansvarlig for språkutvikling. Vi har unike lærings-historier, men samme struktur og regel-systemer for språk.

Et interaktivt syn legger vekt på bidrag fra både biologi og erfaring. Barn er biologisk forberedt til å lære språk når de samspiller med foreldrene. Erverver språk uten eksplisitt trening, og uten ytre oppfordring.

Vi bruker ofte automatisk og ubevisst en rekke strategier når vi snakker til barn. Disse forbedrer barns erverving av språk. "Barnespråk", echoing, expanding og labeling.

SPRÅKUTVIKLING BLANT SPEDBARN

Først reagerer (orienteringsrespons) barnet til skarpe lyder.

De får en interesse for lyder, leker med spytt og responderer til stemmer.

Mellom 3 til 6 måneder begynner barnet å bable. Tidspunktet for dette bestemmes hovedsakelig av biologisk modning. Hensikten er å tiltrekke andres oppmerksomhet. Mellom 6 og 9 måneder forstår barnet sine første ord.

Mellom 10 og 15 måneder: Uttalt vokabular oppstår. Ett-ords ytringer. Der er mulig at disse representerer en hel setning for barnet.

Mellom 18 og 24 måneder: To-ords ytringer.

Brown har utviklet **gjennomsnittslengde på ytring** (MLU), som er en indeks for språk- utvikling, basert på antall morfemer per setning.

SPRÅKUTVIKLING I TIDLIG BARNDOM

Barns oppfatning og forståelse av verden går ofte forbi det språket de har, slik at de ikke kan uttrykke tankene sine korrekt.

I Browns første stadiet i språkutvikling (fra 12 til 26 måneder) er MLU fra 1,00 til 2,00. Hovedsakelig subjektiv og verb.

I andre stadiet (27 til 30) er MLU mellom 2,00 og 2,50. Flertallsform brukes korrekt, *å være*, bestemt og ubestemt pronomen, og noen preposisjoner.

I tredje stadiet (31 til 34) er MLU mellom 2,50 og 3,00. Ja/nei spørsmål, hvem/hva/hvor spørsmål, nei/ikke/ingen og imperativ.

I fjerde stadiet (35 til 40) er MLU 3,00 til 3,75. En setning inkapsles i en annen ("Jeg tror den er rød.", "Jeg vet hva jeg så").

I femte stadiet (41 til 46) er MLU 3,75 til 4,50. Enkle setninger og proposisjonelle forhold samordnes.

REGEL SYSTEMER

Når barn går forbi to-ords ytringer, er det tydelig at de forstår morfologiske regler. Dette ser vi ved at barna overgeneraliserer regler.

Når barn begynner på barneskolen, er de dyktige i å bruke syntaktiske regler for å lage lange og komplekse setninger. Mye bedre forståelse for komplekse språkregler enn enkle matematikkregler.

Semantisk kunnskap og vokabular vokser også fort (22 ord i dagen ved 6 år).

Den viktigste utviklingen er den pragmatiske. Rundt 3 års alderen kan barnet snakke om objekter som ikke er fysisk tilstede. Store individuelle forskjeller.

VYGOTSKY

IDENTITETSUTVIKLING

SELVET HOS SPEDBARN

UTVIKLINGEN AV SELVET

Folk har en følelse av hvem de er og hva som skiller dem fra andre. Sterk motiverende kraft. Viktig for psykologisk helse. Barn utvikler en oppfatning av selvet ved å lære å skille seg selv fra andre. For å påvise om barn har et begrep om selv, -> rød nese + speil. Store aper og msk. over 18 mnd.

ERIKSONS SELVSTENDIGHET VS SKAM OG TVIL

I to-års-alderen blir selvstendighet og uavhengighet et viktig tema. Utvikling av mentale og motoriske evner. Føler en stolthet i handlingene de kan utføre. Om foreldrene er utålmodige, og gjør det barnet kan klare selv, kan skam og tvil utvikle seg. Om foreldre konsistent overbeskytter og kritiserer uhell. Eriksen mente at dette stadiet hadde viktige implikasjoner for utviklingen av uavhengighet og identitet i ungdommen.

For mye selvstendighet kan også være skadelig (eks: gutt med hjerteproblem - styrte huset).

Trass-alderen skyldes at barnet ønsker å "gjøre alt selv".

SELVET I TIDLIG BARNDOM

SELVFORSTÅELSE

Selvforståelse er et barns mentale representasjoner av selvet, substansen om innholdet av barnets selvbegreper. Begynner ved selvgjenkjenning (18 mnd).

ERIKSONS INITIATIV VS SKYLD

Barnet har nå blitt overbevist om at det er en person i seg selv, og må finne ut hva slags person de vil bli. Identifiserer seg kraftig med foreldrene. Går ut i verden, oppsøker nye situasjoner på eget initiativ.

Samvittigheten er det som styrer initiativet. Er ikke bare redd for å bli oppdaget, men hører også en indre stemme. Mange skuffelser på dette stadiet kan utløse en skyld som senker selv aktelsen.

Om barna forlater dette stadiet med en følelse av skyld eller initiativ er i stor grad avhengig av hvordan foreldrene reagerer på deres aktiviteter.

SELVET MIDT I OG SENT I BARNDOMMEN

UTVIKLINGEN AV SELVFORSTÅELSE

Barnet går fra å beskrive seg selv med ytre karakteristikk til å beskrive seg selv med indre karakteristikk, tar oftere med indre subjektive tilstander og psykologiske trekk. Sosiale aspekter (referanser til sosial gruppe) og sosial sammenligning (sammenlignende heller enn absolutte termer) blir viktig.

PERSPEKTIVTAKINGS ROLLE FOR SELVFORSTÅELSE

Perspektivtaking er ens evne til ta en annen persons perspektiv og forstå hans eller hennes tanker og følelser. Selman har utviklet en teori for dette, hvor han mener at barnet går gjennom fem stadier i utviklingen av perspektivtaking (ill. side 332).

Barns evne til perspektivtaking er viktig for deres selvforståelse, og kan øke deres status blant jevnaldrende og kvaliteten på vennskapene deres.

SELVAKTELSE OG SELVBILDE

Selvaktelse er en global vurdering (positiv eller negativ) av ens verdi som person.

Selvbegrep er vurderinger av ulike sider av selvet (akademisk, atletisk, utseende)

Susan Harter har utviklet selvpersepsjons profil for barn, som måler 5 sider ved selvbegrep (skole, atletisk, sosial, utseende og atferd), pluss en vurdering generell selvverdi. Selvpersepsjons profil for ungdommer måler 8 sider, pluss en generell vurdering av egen verdi.

I en undersøkelse viste de følgende egenskaper ved foreldre å korrelere med (ikke nødvendigvis et årsaksforhold) høy selvaktelse blant gutter: Å uttrykke følelser, omtanke for barnets problemer, harmoni i hjemmet, felles familieaktiviteter, å kunne gi kompetent og organisert hjelp til barna når de trenger det, sette klare og rettferdige regler, og holde dem, tillate frihet innen ordnede grenser.

Taifels **sosial identitets teori** sier at når et individ tilhører en gruppe, vil individet tenke på denne som en inngruppe for dem. Dette skjer fordi individet ønsker å ha et positivt selv bilde. Selvbildet består av både en personlig identitet, og mange ulike sosiale identiteter. Vi søker å promotere de sosiale grupper vi er med i, slik at de, og dermed vi, ser bra ut.

Knyttet til dette er begrepet **etnosentrisme**, som er tendensen til å foretrekke egen gruppe over andre grupper, og **fordommer**, som er ubegrunnede, negative holdninger til en person på grunn av medlemskap i en gruppe.

Det er fire ulike måter å øke barns selvaktelse på:

1. Identifisere kilden til barns selvaktelse - kompetanse i aspekter som er viktige for selvaktelse er kritisk for et positivt selvbilde. Barn bør oppfordres til å finne og verdsette sin kompetanse.
2. Emosjonell støtte og sosial anerkjennelse i form av bekreftelse fra andre. I noen tilfeller kan en løsning være å bidra med alternative kilder for støtte.
3. Mestring kan øke selvaktelsen. En kan drive opplæring i egenskaper, som leder til økt mestring, som gir forbedret selvaktelse. Ligner på Banduras *self-efficacy*.
4. Selvaktelse øker ofte når barn forsøker å takle et problem heller enn å unngå det.

ERIKSONS PRODUKTIVITET VS UNDERLEGENHET

Produktivitet er viktig for denne perioden, og refererer til barnets interesse i hvordan ting lages og hvordan de virker. Dette fører til en aktiv utforskning og utprøving av verden. Dersom foreldrene tolker denne aktiviteten som "rot" og "ugagn", kan det føre til følelser av underlegenhet. Miljøet utenfor familien, som skolen og venneflokken, påvirker også balansen mellom produktivitet og underlegenhet.

KJØNN I TIDLIG BARNDOM

Kjønn betyr den sosiale dimensjon av å være mann eller kvinne. Vi snakker ofte om kjønnets identitet (følelsen av å være mann eller kvinne, som vanligvis erverves rundt 3 år) og kjønnets roller (et sett av forventninger om hvordan menn og kvinner handler).

BIOLOGISKE PÅVIRKNINGER

Overvekt av androgener (mannlige kjønnshormoner) eller østrogener (kvinnelige) påvirker fysisk utvikling og atferd. Freud mente at atferd og erfaring er direkte påvirket av seksuelle dirv, og at kjønn og seksuell atferd er instinktiv og ulært. Erikson mente at på grunn av den genitale strukturen er menn mer påtrengende og aggressive, mens kvinner er mer passive og inkluderende. Legger lite vekt på erfaring og fri-vilje.

Samspill mellom biologiske og miljømessige faktorer.

SOSIAL PÅVIRKNING

Voksne skiller mellom gutte-barn og pike-barn helt fra fødselen av. Foreldre, men også kultur, skole, venner, media og søsken forventer og belønner kjønnsforskjeller.

Identifiserings-teorien er Freuds teori om at barnet har en seksuell tiltrekning til motsatt-kjønn foreldren, men senere trekker tilbake denne tiltrekningen på grunn av angst, og isteden identifiserer seg med samme-kjønn forelderen, og tar ubevisst over dennes karakteristikk. Barn blir kjønnspreget tidligere enn Freud trodde, og også i fravær av samme-kjønn forelder.

Sosial lærings-teori om kjønn mener at kjønnsutviklingen skjer gjennom observasjon og imitasjon av kjønnsatferd, og gjennom de belønninger og straffer de erfarer for kjønnspassende og upassende atferd. Kritikere mener at den er for passiv.

Foreldrenes påvirkning - gjennom atferd og å være eksempler. Foreldre oppfordrer barn til å drive med ulike aktiviteter. Gutter gis ofte mer frihet.

Jevnaldrendes påvirkning - Barn belønner og straffer hverandres kjønnspassende og ikke-passende atferd. Foretrekker samvær med eget kjønn.

Skole og læreres påvirkning

Medias påvirkning

KOGNITIVE PÅVIRKNINGER

Se side 268

KJØNN MIDT I OG SENT I BARNDOMMEN

Kjønnsrolle stereotyper er brede kategorier som reflekterer våre inntrykk og meninger om menn og kvinner. Viser til et bilde om hvordan det typiske medlemmet er. Vi bruker stereotyper til å forenkle den komplekse hverdagen vi møter. Det er vanskelig å forlate en stereotyp, selv om vi får motstridende beviser.

KJØNNSLIKHETER OG ULIKHETER

Ulikhetene er gjennomsnittlige, det er ikke snakk om ekskluderende grupper. Når det er ulikheter, er det betydelig overlappning mellom kjønnene. Forskjeller kan skyldes hovedsakelig biologiske faktorer, hovedsakelig sosiokulturelle faktorer, eller en blanding av de to.

FYSISK/BIOLOGISK

Fra unnfangelsen har menn en større sjanse enn kvinner for å dø, og å utvikle fysiske eller mentale forstyrrelser. Kvinners hormoner øker motstanden mot sykdom og slitasje, mens mannlige hormoner har motsatt virkning. Ulik fettfordeling. Motstridende funn på analyse av hjerneaktivitet. Det er mange fysiske forskjeller mellom de to kjønnene.

KOGNITIVT

Den klassiske oppfatningen er at menn har bedre matematikk og visuspatiale (syn-rom) ferdigheter, mens kvinner har bedre verbale evner. Noen mener at denne forskjellen har blitt overdrevet, og at overlappingen er betydelig.

SOSIO-EMOSJONELT

Hannkjønn er mer aktive og aggressive, og ulikheter i aggresjon trer frem så tidlig som ved 2 år. Gutter definerer seg selv atskilt fra foreldre og venner, mens jenter vektlegger sine sosiale bånd. Kvinner er mer omtenkssomme, støttende og empatiske, mens menn er mer uavhengige, trygge på seg selv og uttrykksløse.

KJØNNSKONTROVERS

Alice Eagly mener at ulikhetene mellom kjønnene har blitt undervurdert som en følge av den feministiske kampen for likestilling, og mener det er mye empiri for at atferd er kjønnsdifferensiert.

David Buss mener at de to kjønnene har møtt ulike adaptive problemer gjennom evolusjons- historien, og at de derfor har utviklet seg ulikt.

Det er i dag mye kontrovers om kjønnsforskjellene er små og sjeldne eller store og mange.

KJØNN I KONTEKST

Omgivelsene er viktige for hvordan kjønn påvirker handling. Menn er mer trolige til å hjelpe i en situasjon hvor det er en fare tilstede og de føler seg kompetente til å hjelpe (en bil i veikanten). I en situasjon hvor det er lite fare tilstede, og en bør vise omsorg og omtanke, er det mer sannsynlig at kvinner hjelper (ensomt barn).

Før hadde en entydige kjønnsroller, og individer fikk entydig feedback fra omgivelsene. Idag er både rollene og feedbacken preget av mangfold.

Androgynitet tredde frem på 1970-tallet, da både menn og kvinner var lei av sine stereotypier. Den androgynne person omfatter attråverdige karakteristikk fra både det maskuline og det feminine. En androgyn person beskrives som mer fleksibel og mer mentlt frisk.

Kjønnsrolle transcendans sier at et individs gode og dårlige egenskaper ikke bør ses på ut fra det maskuline eller det feminine, men ut fra personen selv.

TILKNYTNING

Tilknytning er et sterkt emosjonelt bånd mellom barn og omsorgsgiver.

Problemstillinger:

- *Hva er trygg/sikker tilknytning?*
- *Finnes det kritiske perioder for å skape tilknytning (finnes det i så fall kritiske faser generelt)?*
- *Er det individuelle forskjeller i tilknytning? Hva skyldes disse?*
- *Hvilke egenskaper ved barnet eller den voksne er viktig for å skape en sikker tilknytning?*
- *Hva er forholdet mellom tilknytning og temperament (arv/miljø)?*
- *Kan fedre ta like godt vare på barn?*
- *Hva er konsekvens av manglende tilknytning? Får en ikke tilknytning senere? Andre negative konsekvenser (sosialisering)?*

HVORDAN OPPSTÅR TILKNYTNINGEN?

Freud: Tilknytning skjer til den som gir mat (oral tilfredstillelse). "Cupboard"-teori.

Harlow: Tilknytning skjer til den som gir trygghet. Motbeviste Freud ved apestudier (tøy-mor/hønsenetting-mor). Kontakt-komfort viktigere enn mating. Ses ved at barn har en favoritt myk leke eller teppe.

Lorenz (etologisk teori): Tilknytning skjer til det som er kjent - familiaritet. Oppstår på et tidlig, kritisk tidspunkt (men ikke stadie). Pregning er det som skjer når individet knytter seg til en person/et objekt. Skjer for evig og alltid.

Bowlby: Tilknytning kommer som en følge av instinkter, barns biologiske utrustning (gråt) er godt egnet til å vekke omsorgspersonens oppmerksomhet. Første år er avgjørende (intensiveres ved 6-7 mnd), kritisk fase.

Erikson: Tillit vs mistillit utvikles i det første året. Tillit gir sikker tilknytning. Tillit er et livslangt tema, og tillit/mistillit kan utvikles på et senere tidspunkt. Tilknytning er viktig i ungdomstiden.

INDIVIDUELLE FORSKJELLER I TILKNYTNING

Ainsworth: Spør som Bowlby: "Hvordan reagerer mor på barnets gråt?". Bemerket individuelle forskjeller, noen barn har en mer sikker tilknytning enn andre. Sikker tilknytning er viktig for videre psykologisk utvikling.

Strange situation: En observasjonsmetode som krever at barnet går gjennom en serie med introduksjoner, atskillelser og gjensyn med omsorgsperson og en voksen fremmed i en bestemt rekkefølge.

Det er ifølge Ainsworth fire ulike måter å reagere på:

1. Sikker tilknytning: Bruker omsorgspersonen som sikker base for utforskning.
2. Engstelig-unngående: Viser usikkerhet ved å unngå moren.
3. Engstelig-motstridende: Viser usikkerhet ved å "slåss mot nærheten: Ambivalent.
4. Uorganisert-inkonsistent: Kan skrike når moren har kommet tilbake, strekke seg mot henne mens det skraker.

TILKNYTNINGENS BETYDNING FOR SENERE UTVIKLING

Det er bevist en sammenheng mellom sikker tilknytning og sensitivitet i mor/barn forholdet. Bowlby og Ainsworth mente at det var sensitiviteten som bestemte kvaliteten på tilknytningen.

Studier viser at sikker tilknytning har en positiv effekt på frustrasjonsnivå og lykke hos 2- åringene, sosial kompetanse, skole-prestasjoner og andre felt.

TILKNYTNING OG TEMPERAMENT

Kagan mente at gener og temperament er avgjørende for tilknytning, ikke foreldrenes sensitivitet. Kagan la vekt på egenskaper ved barnet, ikke foreldre-stilen: Barn er evolusjonært utrustet til å strebe etter en positiv utvikling tross variasjoner i foreldre-stil og biologisk utrustning. Det sentrale er barnets toleranse mot stress, ikke tilknytningen. Toleransen mot stress er arvet (barn og foreldre kan ha lik) og påvirker tilknytningen som påvirker utviklingen.

KRITIKK MOT TILKNYTNINGSBEGREPET

Metoden har blitt kritisert for å være kunstig, isolert og kontrollert, slik at den ikke nødvendigvis gjenspeiler det som faktisk ville ha skjedd.

Kagans vekt på egenskaper ved barnet og ikke foreldre-stilen. Spørsmål om en skal vektlegge omsorgspersonens oppmerksomhet eller barnets gener/temperament.

Thompson: Kritikk mot å vektlegge en (eller to) omsorgspersoner heller enn flere (kulturelt).

TEMPERAMENT

Temperament er et individs atferds-stil og karakteristiske måte å reagere på. Noen barn er aktive, andre er stille, noen utforsker miljøet sitt mens andre ikke gjør det, noen reagerer varmt mot folk, mens andre er sure og grinete. Relativt stabilt gjennom barndommen.

Tre grupper:

- Enkle barn (godt humør, får hurtig regelmessige rutiner, tilpasser seg hurtig) 40%
- Vanskelige barn (er negative og gråter ofte, irregulære rutiner, tilpasser seg sent) 10%
- "Slow-to-warm-up" barn (lavt aktivitetsnivå, ganske negative, lav tilpasning) 15%

Studier tyder på at temperament i ganske stor grad er arvet. Styrken på korrelasjonen minsker med årene (kan skyldes at arv får stadig mindre betydning, eller at temperament blir vanskeligere å se i ytre handling). Konsistensen mellom barn og foreldres temperament kan også skyldes en resiprok påvirkning.

LÆRING OG UTVIKLING

Læringsperspektivet på utvikling:

- *kontinuitet, ingen trinn*
- *stor vekt på miljøets betydning*
- *metode: observasjon*

Uenighet om betydningen av kognitive faktorer.

PROBLEMSTILLINGER:

- *Hvilken betydning har læring for utvikling?*
- *Er vi prisgitt omgivelsene ved læring og utvikling (kan vi belønne/straffe oss selv)?*
- *Hvilken betydning har kognitive faktorer for læring og utvikling?*
- *Hvorfor kan ikke læring forklare all atferd?*
- *Hvilke forhold fremmer modell-læring?*

Skinners **operant betinging** mente at utvikling av all atferd bygde på læring gjennom et samspill mellom operanter og forsterkere.

Bandura og Mischels **social kognitiv læringsteori** la vekt på observasjons-læring av tanker, følelser og handling.

Viste til en evne til selvregulering.

Banduras resiprok determinisme la vekt på et samspill mellom miljø atferd og kognisjon.

Mestringsforventning (self-efficacy) (kognitivt) styrer atferd.

Ingen mekanisk reaksjon på omgivelsene; vi tenker, resonnerer, bruker forestillinger, planlegger, forventer, osv.

Bandura mente det var tre ulike måter å lære på:

1. Styrking av egen atferd
2. Vikarierende styrking
3. Ren observasjon

Hvordan lærer vi ved å observere andre?

- *Skaper kognitive representasjoner av andres atferd.*
- *Må ha en mulighet til selv å utføre denne atferden. Kan kopiere uten at modellen blir belønnet.*

Hva fremmer observasjonslæring?

- *Belønning eller straff av modellen.*
- *Egenskaper ved modellen.*
- *Kognitive faktorer (hukommelse, oppmerksomhet).*
- *Betydningen av selvregulering*